

dırlar ve çiftçilik-hayvancılıkla geçinirler. Etnik bakımdan yine Gürcülerle akrabalıkları bulunmayan Abhazlar, ülkenin kuzeybatısındaki merkezi Sohumî olan Abhazya Özerk Cumhuriyeti'nde yaşamakta ve Kafkas dillerinin kuzeybatı grubunu oluşturan bir dil konuşmaktadırlar. Çiftçilik, hayvancılık ve denizcilikle uğraşan Abhazlar'ın bir kısmı müslüman, bir kısmı ise hristiyanıdır. Ülkede yaşayan Ruslar'ın çoğu kamu kurumlarında, Ermeniler ticaret sektöründe, daha küçük topluluklardan Rum ve yahudiler ise el sanatları ve sanayide etkin konumdadırlar. Nüfusun % 60'tan çoğu şehirlerde, kalanı köylerde yaşamaktadır. En büyük şehir aynı zamanda başşehir olan Tiflis'tir (nüfusu 1991'de 1.279.000); diğer önemli şehirler Batum, Kutaisi, Gori, Sohumî, Rustavi, Kaheti ve Poti'dir.

Dil. Gürcistan'ın resmî dili Gürcüce olmakla beraber Rusça, eski Sovyetler Birliği'nin diğer cumhuriyetleri gibi burada da hemen herkes tarafından bilinen ikinci dildir. Bölgeler arasında bazı farklılıklar gösteren Gürcüce'nin çeşitli lehçeleri bulunmaktadır. Kolhit ovasında yaşayan Megreller'in dili Lazca veya Çan-ca (Çanuri) adıyla bilinir; Svaneti bölgesinde Svanca (Svanuri), Acara'da Acaraca (Acaruli), Tiflis ve yöresinde modern Gürcüce konuşulur. Kendi dillerine sahip olan Abhazlar'la Osetler Gürcüce ve Rusça'yı da bilirler. Kafkas dil grubunun güney kolunu meydana getiren Gürcüce beşi ünlü, yirmi sekizi ünsüz toplam otuz üç harften oluşan özel bir alfabe ile yazılır.

Din. Büyük çoğunluğun dini olan Ortodoks Hristiyanlık, IV. yüzyılın ilk yarısında Azize Nino (ö. 338) tarafından bu ülkeye getirilerek yayılmıştır. V. yüzyılda Gürcü kilisesi kurulmuş ve İncil Gürcüce'ye tercüme edilmiştir. Filistin'den çıkarıldıktan sonra Gürcistan'a da gelen Müsevîler'in bir kısmı zamanla hristiyanlaşmış, küçük bir topluluk ise dinini korumuştur. Gürcistan'a oldukça erken dönemlerde ulaşmış olan İslâmiyet özellikle ülkenin güney bölgelerinde yayılmıştır. Ülkenin XIX. yüzyılın başlarından itibaren Rusya'nın hâkimiyetine girmesi, İslâmiyet'in yayılmasını engellediği gibi mevcut müslümanların çoğunun Türkiye ve İran'a göç etmelerine sebep olmuştur. Günümüzde bu ülkedeki müslümanların sayısı konusunda kesin bilgi elde etmek mümkün değildir. Çünkü Sovyet dönemi süresince nüfus sayımlarında dinin belirtilmemesi ve müslü-

man isimlerinin yasaklanmış olması bu konuda sağlıklı bilgi elde etme imkânını ortadan kaldırmaktadır. Özellikle Stalin döneminde dinî yapıların yıktırılması, din eğitiminin yasaklanması, çocuklara İslâmî isimlerin verilememesi gibi sebeplerle Müslümanlık Gürcistan'ın her tarafında iyice gerilemiş olup bugün hemen sadece yaşlı kesim arasında yaşamaktadır. 1878 yılına kadar Osmanlı yönetiminde kalan Acara'da ise halkın çoğu müslümandır ve Abhazlar'la Osetler gibi Hanefî mezhebine bağlıdır. Fakat bunlar da sistemli bir Ortodoksların politikasıyla karşı karşıyadırlar. Çünkü 1990 yılında din hürriyeti tanınmasının, müslümanlardan çok Ortodokslar'ın faaliyetlerini yoğunlaştırmalarına hizmet ettiği görülmektedir.

Tiflis, Batum ve diğer bazı şehirlerde Osmanlı ve İran hâkimiyeti dönemlerinden kalma 200'ü aşkın cami mevcut iken Sovyet döneminde bunların çoğu yıktırılmış, kalanları da ya kapatılmış veya başka hizmetlere tahsis edilmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra açılmasına müsaade edilen veya yeni yapılan camilerin sayısı bugün 100'ü aşmıştır.

Ekonomi. Gürcistan'da hem makineli tarım hem de endüstri gelişmiş durumdadır. Astropikal iklimle sahip batı bölgelerinde çay (özellikle Batum çevresinde), turuncgiller, mısır ve pirinç ziraatı yapılır. Kuzeye ve doğuya doğru gidildikçe çayın ve turuncgillerin yerini mısır, şeker pancarı, tütün, üzüm ve dut alır. Kutaisi dolaylarında üzüm, Gori'de elma tarımı gelişmiştir. Ülkenin güney taraflarında hayvancılık ve buna bağlı olarak süt endüstrisi de önemli yer tutar. Kaheti yaylasında sebze ve meyvecilik yapılır.

Ülke yer altı servetleri bakımından çok zengin olmamakla birlikte Kvirila vadisinde manganez, Tkibuli ve Tkvartcheli'de kömür, Mirzani'de petrol, Kutaisi yakınlarında baryum ve andezit yataklarına sahiptir. Rustavi'de ağır sanayi ve gübre sanayii, Kutaisi'de traktör ve tarım aletleri, Tiflis'te ipek, Gori'de pamuklu dokuma, Tchiatura'da elektrik endüstrisi, Batum'da çay ve Poti'de ilaç sanayii gelişmiştir. Dağların dik yamaçlı olması ve nehir sularının hızlı akması, hidroelektrik santrallerinin kurulmasını ve enerji üretimini kolaylaştırmıştır. Enguri ve Kura nehirleri üzerindeki barajlardan elektrik üretilmekte ve tarım alanları sulanmaktadır.

Gürcistan'da karayolu şebekesi yaygın durumda değilse de demiryollarıyla hava ve deniz yolları gelişmiştir ve taşımacılıkta daha çok demiryolu kullanılmaktadır. Ülkenin önemli şehirleri hava ve demiryollarıyla eski Sovyetler Birliği'nin diğer önemli şehirlerine bağlıdır.

Gürcistan ekonomisinde turizm güçlü bir potansiyele sahiptir. Karadeniz kıyısındaki turist çeken çok sayıda plajın yanı sıra, gelişmiş sağlık hizmeti verilen kaplıca ve tedavi merkezleriyle temiz hava yüksek yaylalar da turizmin gelişmesinde önemli rol oynamaktadır.

Eğitim. Gürcistan'da ilk ve orta eğitim zorunlu ve parasızdır. Marksist-Leninist ideolojinin gençlere benimsetilmesi amacıyla yönelik olan eğitim politikası, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ülkede gelişen demokratik eğilimler ve iktidara gelen muhalif gruplar sebebiyle önemli değişikliklere uğramıştır. Milliyetçiliğe dayalı yeni eğitim politikası çocuklara dinî ve millî değerlerin kazandırılması amacını gütmektedir. Okuma yazma oranının çok yüksek olduğu ülkede eğitim ve öğretim dili Gürcüce'dir. En eski üniversite durumunda olan Tiflis Devlet Üniversitesi'nin (1918) bünyesinde pek çok fakülte bulunmaktadır; ikinci üniversite Sohumî'dir. Batum ve diğer bazı önemli şehirlerde ise pedagoji ve politenik enstitüleri faaliyet gösterir. Ülkenin ilim hayatına 1941'de açılan Gürcistan Bilimler Akademisi yön vermektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ahmet Özkan, *Gürcistan*, İstanbul 1968; Sh. V. Dzidziguri, *The Georgian Language*, Tbilisi 1969; P. Hodges, "The Georgians", *World Minorities*, Surrey 1977, I, 68-73; S. A. Shuiskii, "Ossetians", *Muslim People*, I, 596-598; R. G. Suny, *The Making of The Georgian Nation*, London 1989; "Georgians", *The Illustrated Encyclopedia of Mankind*, London 1978, VI, 675-677; "Géorgie", *EUn.*, VII, 672-679; V. Minorsky — C. E. Bosworth, "Al-Kurdj", *EI*² (Fr.), V, 489-500; "Georgian Soviet Socialist Republic", *GSE*, VII, 193-196, 205-230; İnâyetullah Rızâ, "Abhâz", *DMBİ*, I, 364-370; a.m.f., "Âcârîstân", a.e., I, 112-114.

DAVUT DURSUN

II. TARİH

İslâmî Dönem. İslâm ordularının Kafkasya'ya yönelik harekâtı Hz. Ömer devrinde başladı. Sürâka b. Amr 22'de (643) Bâbülbvâb Kralı Şehr-Berâz ile barış yaptıktan sonra Habîb b. Mesleme ileri harekâta devam ederek bazı yerleri ele

geçirdi. Habîb b. Mesleme daha sonra Hz. Osman zamanında İrmîniye'nin fetihle görevlendirildi. Duvîn'i zapteden Habîb Gürcistan'ın merkezi Tiflis üzerine yürüdü ve şehri fethedip Gürcüler'le bir anlaşma yaptı (25/645-46). Buna göre halkın canına, mâbedlerine, kiliselerine ve havralarına dokunulmayacak, onlar da her aile için 1 dinar cizye ödeyecek, müslümanlarla dost olacak, Allah ve Resulü'nün düşmanlarına karşı düşmanlık edeceklerdi (Belâzûrî, s. 289). Habîb b. Mesleme, Abdurrahman b. Cez'i Tiflis halkına İslâmiyet'i tebliğ etmek üzere gönderdi. Onun gayretleriyle çok sayıda Gürcü Müslümanlığı kabul etti. Hz. Osman ve Hz. Ali zamanında İrmîniye valiliğine bağlanan Gürcistan Emevîler devrinde el-Cezîre valiliğine tâbi oldu. Gürcistan'daki fetih harekâtı Emevîler tarafından da sürdürüldü ve Hişâm b. Abdülmelik zamanında (724-743) Gürcistan tamamen fethedilerek Arrân'ın merkezi Berdea'da bir ordugâh tesis edildi. Azerbaycan, Arrân, Şirvan, İrmîniye ve Gürcistan'ın dahil olduğu büyük bir vilâyet kuruldu. 689'dan itibaren İslâm ve Bizans orduları Gürcistan için mücadelelere girdiler. Mervân b. Muhammed, 736'da Batı Gürcistan'ı Bizans İmparatorluğu'ndan koparmaya çalıştı. 740'lar da Bizans nüfuzu tekrar hissedilir oldu. Hârûnürreşîd'in 786'da İrmîniye'ye vali tayin ettiği Huzeyme b. Hâzîm, müslümanlara karşı isyan eden Kartlı İberiya üzerine yürüdü ve ileri gelenleri öldürttü. Kaynaklar Huzeyme'nin halka çok sert davrandığını kaydeder.

Gürcistan'da 683'te başlayan Hazar akınları aralıklarla 764-765 yıllarına kadar devam etti. Hazarlar bu tarihte büyük bir ordu ile Kur ve Aras boylarını istilâ ve Tiflis'i zaptederek Gürcistan'a yerleştiler. Abbâsîler zamanında İrmîniye ve Şirvan ayrı vilâyetler haline getirilince Tiflis'te İshak b. İsmâîl tarafından bir İslâm emirliği kuruldu (833-852). Halife Mutevvekkil-Alellah zamanında Tiflis ile Bağdat arasında bazı anlaşmazlıklar çıktı. Bunun üzerine halife, meşhur Türk kumandanı Boğa el-Kebîr'i İshak'ı te'dip etmekle görevlendirdi. Boğa, İshak ile oğlunu esir alıp öldürttü ve Tiflis'teki emirliğe son verdi. Tarihçiler, bu emirliğin yıkılmasını halifelik için telâfisi mümkün olmayan bir hata olarak değerlendirenler ve bunun Kafkasya'daki çöküşün başlangıcı olduğunu söylerler. III-IV. yüzyıllarda (IX-X. yüzyıl) Gürcistan'da hüküm süren müslüman ailelerden biri de Benî

Ca'fer idi. Tiflis Valisi Ca'fer b. Ali ve halefleri Abbâsî halifeleri adına para bas-tırmış ve onları metbû tanıdı. 1020'den sonra Gürcistan'ın bazı toprakları Bizans İmparatoru II. Basileios tarafından ilhak edildi ve yeni bir askerî ve idarî bölge kuruldu.

Türkler, Selçuklular'ın ortaya çıkışından önceki tarihlerde Abbâsî ordusunda ücretli asker olarak Gürcistan'a girmiş ve kuzeyden gelen ırkdaşlarıyla buraya yerleşmiş bulunuyordu. Selçuklular 1049'dan itibaren Gürcistan'a akınlar yapmaya başladılar. Sultan Alparslan Gürcistan'ın küfür, isyan ve azgınlık içinde olduğunu söyleyen Türkmen beylerinden Tuğtegin'in teşvikiyle, burayı itaat altına almadan Bizanslılar'la savaşmanın tehlikeli olacağını düşünerek Gürcistan seferine çıktı. Selçuklular'ın öncü birliklerine esir düşmekten zor kurtulan Kral IV. Bagrat sonunda Selçuklular'a tâbi olmayı kabul etti ve bir barış antlaşması imzalandı (456/1064). Alanlar'ın 1065'te Selçuklular'ın nüfuz ve hâkimiyeti altındaki yerleri tehdit etmesi sebebiyle Alparslan ikinci defa Gürcistan seferine çıktı. Şeddâdîler ve Şirvanşahlar sultana itaat arzetteler. Şekkî bölgesini itaat altına aldıktan sonra Gürcü Kralı Bagrat üzerine yürüyüp bazı yerleri fethetti. Beş ay süren seferden 1068'de geri döndü. Sultan Melikşah tahta çıktıktan sonra Gürcistan'ın bazı şehir ve kalelerinde isyan çıktı. Bunun üzerine Melikşah, kendisine bağlı kalan Gürcü kumandanlarından Liparit oğlu Yuane ile birlikte Gürcistan üzerine bir sefer düzenledi. Karthili'ye kadar gelip pek çok esir ve ganimetle geri döndü ve bölgenin sorumluluğunu Serhenk Savtekin'e verdi (1076). Ancak Kral II. Giorgi Savtekin'le yaptığı savaşları kazanıp Selçuklu hâkimiyetindeki bazı yerleri geri aldı. Bu gelişmeler üzerine Sultan Melikşah yeniden Gürcistan seferine çıktı ve Aras üzerinden Gürcistan'a girdi (471/1078-79). Somkheth bölgesini yağmalayıp Yuane'yi esir aldı ve Savtekin'i takviye birlikleriyle orada bırakıp döndü. Savtekin'in Gürcüler karşısında tekrar bozguna uğraması üzerine Melikşah Emîr Ahmed'i Gürcistan seferine memur etti. Emîr Ahmed, kralı Kouel'de ağır bir bozguna uğrattıktan sonra Kars'ı ve Gürcü işgali altındaki diğer yerleri geri aldı. Emîr Ebû Ya'kûb ile Emîr İsâ Bôri Gürcistan üzerine seferlere devam ettiler ve Trabzon'a kadar bütün sahil bölgesini ele geçirdiler. Ülkesinin tamamen is-

tilâ edilmek üzere olduğunu gören Giorgi, hiç olmazsa bazı toprakları elinde tutabilmek için Melikşah'a itaat arz etmek üzere İsfahan'a gitti. Sultan Melikşah da kendisini metbû tanıması, haraç ödemesi ve askerî yardımda bulunması şartıyla ülkesini korumaya söz verdi. Sultan Melikşah son olarak 1086'da büyük bir ordu ile bir defa daha Kafkaslar'a geldi ve bölgeyi tamamen itaat altına aldı. X. yüzyılın sonlarında Doğu Gürcistan'da on binlerce Türk yaşamaktaydı. Bu sebeple Gürcüler bölgeye "Didi Turko-ba" (büyük Türkeli) adını vermişlerdi.

Kral II. David, Kıpçaklar'dan sağladığı büyük bir ordu ile yeni bir istilâ harekâtı başlatıp Gence'ye kadar gelince Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar Gürcistan üzerine yürüdü. Gürcü kuvvetlerini bozguna uğratarak bazı şehirleri tahrip etti (503/1110). Kıpçaklar Gürcistan'ın tarihinde önemli rol oynadılar. XII. yüzyılın sonlarında devletin iktisadî hayatına Kıpçaklar hâkim olmuştu. 580'-de (1184-85) Kraliçe Tamara devrinde Kutlu-Arslan devletin kaderine hükmedecek kadar güçlüydü. Müslüman olan Kıpçaklar ise Dağıstan yoluyla Azerbaycan'a girmiş ve buradaki Türkler'le beraber Gürcüler'le mücadele etmişler.

Kral David'in Tiflis ve Gence gibi müslümanların hâkimiyetindeki şehirlerden haraç istemesi üzerine müslümanlar Irak Selçuklu Sultanı Mahmûd b. Muhammed Tapar'dan yardım istediler. O da kardeşi Gence Meliki Tuğrul, Atabeg Gündoğdu, Dübeys b. Sadaka ve Artuklu İlgazi'yi Gürcistan'a sefere memur etti. Ancak müslümanlar Gürcü, Ermeni ve Kıpçaklar'dan oluşan Gürcistan ordusu karşısında başarı sağlayamadılar. Gürcüler, 12 Ağustos 1121'de Didgori yakınlarında cereyan eden bu savaştan sonra asırlardan beri İslâm hâkimiyetinde bulunan Tiflis ve Ani'yi işgal ettiler. Tiflis Gürcistan'ın başşehri oldu. Şirvan halkının yardım istemesi üzerine Sultan Mahmud Gürcistan'a bir sefer daha düzenledi, fakat kayda değer bir başarı elde edemedi (517/1123). Kral David aynı yıl Şirvan'ı ilhak etti. Gürcüler 1161'de Ani'yi, erte-si yıl Kars ve Duvîn'i istilâ ettiler; çok sayıda müslümanı öldürüp cami ve evleri yaktıktan sonra Tiflis'e döndüler. Müslüman kadınları çınlıplak vaziyette götürdüler; Gürcü kadınları bunu yadırgayıp müslüman kadınları giydirdiler. Bu olay müslümanlar arasında büyük tepki yarattı. Azerbaycan Atabegi İldeniz, Ahlatşah Sökmen, İzzeddin Saltuk, Merâ-

ga Emîri İbn Aksungur, Irak Selçuklu Sultanı Arslanşah ve bazı Anadolu beyleri Nahcivan üzerinden Gence'ye geldiler. 50.000'i aşkın mücahid doğrudan Gürcü topraklarına saldırdı ve 1163'te Gürcistan'ı istilâ edip çok sayıda esir aldılar. Ardından da XII. yüzyılın sonlarına kadar Doğu Gürcistan'a hâkim olan Selçuklular, İldenizliler, Mengüçlüler, Saltuklular ve Ahlatşahlar Gürcüler'le mücadeleli sürdürdüler. Anadolu Selçuklu Sultanı II. Süleyman Şah, Gürcüler'in sürekli olarak Türk topraklarına saldırması üzerine 1202'de Gürcistan seferine çıktı. Ancak ordugâhta istirahat halinde iken Gürcüler'in baskınına uğradı ve ağır kayıplar verdi. Esirler arasında Erzincan Mengüçlü Beyi Behram Şah da bulunuyordu. Süleyman Şah 1204'te ikinci defa Gürcistan üzerine yürürken yolda öldü. Sultan I. Alâeddin Keykubad devrinde 1232'de Kemâleddin Kâmyâr ile Mübârizüddin Çavlı Gürcistan'a sefer düzenlemiş ve bazı kaleleri ele geçirmişlerdi. Selçuklu ordusuna karşı koyamayan Kraliçe Rusudan barış teklifinde bulundu. Yapılan anlaşmada kraliçe, kızı Tamara'yı Sultan Alâeddin Keykubad'ın oğlu II. Gıyâseddin Keyhusrev'e nikâhlamayı kabul ediyordu. Celâleddin Hârizmşah Tebriz'e yerleştikten sonra Gürcistan'a sefer hazırlıklarına başladı. Diplomatik teşebbüslerinden bir sonuç alamayınca 622'de (1225) Duvîn'i zaptetti. Kerbi ve Zûn şehirlerini de ele geçirip Azerbaycan'a döndü. Ertesi yıl tekrar Gürcistan seferine çıkan Celâleddin Hârizmşah Tiflis'i fethetti (Rebûlâhîr 624 / Nisan 1227). Aynı yıl Ani'yi ve Kars'ı kuşattı; Gürcistan'ın kuzeyine akınlar yaptı ve pek çok ganimet elde etti. Celâleddin Hârizmşah, Ahlat'ın muhasarasıyla meşgul olduğu sırada Gürcistan'da bıraktığı veziri Şerefülmülk'ten Gürcüler'in Tiflis'i ele geçirme hazırlıkları yaptığını haber aldı. Bunun üzerine Betak gölü civarında Gürcü, Ermeni ve Kıpçaklar'dan oluşan müttefiklerin karşısına çıktı. Kıpçaklar'ı diplomatik yollarla saf dışı etmeyi başardıktan sonra da Gürcü ordusunu bozguna uğratarak Tiflis'e girdi (627 / 1229).

İlk defa 1220'de Gürcüler'i bozguna uğratan Moğollar 1231'de Gürcistan'a girdiler. Kraliçe Rusudan Papa IX. Gregorios'tan yardım istedi, fakat bir sonuç alamayınca Tiflis'i terketmek zorunda kaldı. Moğollar 633'te (1235-36) Gürcistan'ı tekrar işgal ettiklerinde Gürcü ileri gelenlerini Moğolistan'a gönderdi-

ler; bunlar yıllarca orada kaldı. Moğollar çok sayıda Gürcü askerini de seferlerde kullandılar. Kraliçe Moğollar'la başa çıkamayacağını anlayınca haraç ödeyerek onlara tâbi olmayı kabul etti ve 1243'te Büyük Han'ı resmen metbû tanıdı. Rusudan'ın ölümünden sonra Moğollar Kafkasya'yı sekiz eyalete böldüler. Büyük Moğol Hanı Mengü Han'ın tahatta çıkışından (1251) sonra onun görevlendirdiği David adlı Gürcistanlı iki kişi, Moğolistan'daki Karakorum'dan ülkelere dönerek birlikte hüküm sürdüler. Daha sonra Batu Han ile Hülâgü Gürcistan'da hâkimiyet tesis etmeye çalıştılar. Berke Han 1266'da Tiflis'e kadar geldi. İlhanlı hâkimiyetindeki Gürcistan'ın refah seviyesi oldukça yüksekti. Kral IV. David, Tiflis'in en büyük Ortodoks papazı ve kadısının da bulunduğu bir sefâret heyetini İlhanlı Hükümdarı Gâzân Han'a göndermişti. İlhanlılar da Gürcüler'i seferlerde kullanıyor ve onları müslüman olmaya teşvik ediyorlardı. Kral V. Giorgi, İlhanlılar'ın son dönemindeki karışıklıklardan istifade ederek Gürcistan'daki Moğol hâkimiyetine son verdi. Gürcü kralları bu tarihten sonra Bizans İmparatorluğu ile iyi ilişkiler kurmaya çalıştılar da Timur 1386'da Gürcistan üzerine bir sefer düzenledi. Tiflis Kalesi'ne sığınan Kral V. Bagrat ile Kraliçe Anna esir alındı. Bazı Gürcü tarihçileri Bagrat'ın ihtidâ ettiğini söylerse de bu ihtidâyı topraklarını kurtarmak amacıyla başvurduğu bir hile şeklinde değerlendirenler de vardır. Timur daha sonra Tiflis yoluyla Şeki'ye geldi ve burayı da zaptetti. 1395'te Bagrat'ın yerine geçen oğlu Kral VI. Giorgi, Timur'un 1399-1400'deki seferinin ardından haraç ödeyerek onun hâkimiyetini kabul etti. 1401'de Sivas-Bağdat-Tebriz üzerinden tekrar Kafkaslar'a dönen Timur, kendisine asker göndermesi ve müslümanlara iyi davranması şartıyla Giorgi'ye eman verdi (1402). Ancak Erzurum'a dönünce Yıldırım Bayezid'e karşı kazandığı zaferden dolayı tebriklerini sunmadığı için Kral Giorgi'yi cezalandırmaya karar verdi. Kral hediyeler gönderip af dilediyse de Timur bunu kabul etmedi ve 1403'te Gürcistan seferine çıktı. Çok sayıda şehir ve köyü tahrip etti. Ulemâ, Gürcistan halkına eman verilebileceğine dair fetva verince Timur bölgedeki katliama son verdi ve bütün manastır ve kiliseleri yıkıp Tiflis'ten Beylekân'a gitti. Beylekân-Trabzon arasındaki toprakları Halil Mirza'ya iktâ etti.

Timurlular'dan sonra Bagratoğulları'ndan I. Alexandre (1412-1442) Gürcistan'da hâkimiyet tesis edip birliği sağlamaya muvaffak oldu. Fakat daha sonra Gürcistan üç krallığa (Kartliya, Kahetya, İmeretiya) ve beş beyliğe ayrıldı.

Karakoyunlu Kara Yüsf 815'te (1412-13) Gürcistan'a gelerek bazı yerleri tahrip etti. 841'de (1437) Şâhrüh Gürcistan'a girince Kral Alexandre ona kıymetli hediyeler gönderdi. Karakoyunlu Cihan Şah 848'de (1444) Ahıska'ya bir akın yaptı. Uzun Hasan ilk defa 1466'da Gürcistan topraklarına girdi. İç karışıklıklar yüzünden Ahıska'yı alamadıysa da Gürcüler'e esir düşmüş olan bazı müslümanları kurtardı. Akkoyunlu Sultanı Yâkub 1486'da Samtslehe'yi ele geçirdi ve Süfî Halil Bey'i Gürcistan'ın fethiyle görevlendirdi. Uzun süren kuşatmadan sonra Veli Ağa Tiflis'i zaptetti (894 / 1489).

Safevî Hükümdarı Şah İsmâil 1501'den itibaren Gürcistan'a akınlar düzenledi. Şah Tahmasb da Gürcistan'a dört büyük sefer düzenledi ve 1540'ta Tiflis'i ele geçirdi.

BİBLİYOGRAFYA :

- Belâzûrî, *Fütûh* (Fayda), s. 224, 278-279, 288-289, 290, 297, 302-303; Ya'kûbî, *Tarih*, II, 168, 372, 428, 435, 463-464, 475, 489; Taberî, *Tarih* (Ebû'l-Fazl), IV, 155-158, 162; VIII, 7, 27; IX, 188, 192-193; İbnü'l-Ezrak el-Fârikî, *Târîhu Meyyâfârikîn*, s. 42, 97-98, 250; *Ahbârü'd-devleti's-Selcûkiyye* (Lugal), s. 24, 32, 57, 82, 94, 100, 104, 111, 113, 120, 132-133; Nesevî, *Şiret-i Celâleddîn-i Mîngburnî* (trc. Anonim, nşr. Müctebâ Minovî), Tahran 1344 hş. / 1965, s. 113, 145, 150-156; Bündârî, *Zübdetü'n-Nusra* (Burslan), s. 31, 37, 39, 133, 134, 174, 196, 212; Nizâmeddîn-i Şâmî, *Zafername* (trc. Necati Lugal), Ankara 1987, bk. İndeks; İbn Arabşah, *'Acâ'ibü'l-makdûr* (nşr. Ahmed Fâiz el-Himsî), Beyrut 1407 / 1986, s. 358 vd.; W. E. D. Allen, *History of Georgian People*, London 1932; İbrahim Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, İstanbul 1953, s. 7-10, 14, 113-114; Aydın Tanerî, *Celâlü'd-dîn Hârizmşâh ve Zamanı*, Ankara 1977, s. 47-51; V. Minorsky, "Caucasia II: The Georgian Maliks of Ahar", *The Turks, Iran and the Caucasus in the Middle Ages*, London 1978, V, 868-877; a.mlf., "Tiflis", *İA*, XII / 1, s. 264-272; a.mlf. — [C. E. Bosworth], "al-Kurdj", *El²* (İng.), V, 486-492; Cl. Cahen, *Anadolu'da Türkler* (trc. Yıldız Moran), İstanbul 1979, bk. İndeks; Mehmet Altay Köymen, *Alp Arslan ve Zamanı*, Ankara 1983, I, 25-40; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, İstanbul 1984, bk. İndeks; R. G. Suny, *The Making of the Georgian Nation*, London 1989, s. 27-45; İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, Ankara 1991, s. 13, 21, 23-25, 31, 51; Mirza Bala, "Gürcistan", *İA*, IV, 838-841.

